

Dan Christensen

EEF: En æressag

Erik Ellegaard Frederiksen arbejdede i sine sidste leveår med en opgave, som optog ham meget, og som han længe havde ønsket løst, nemlig et nyt og kunstnerisk bæredygtigt designprogram for Københavns Kommune. Han havde allerede i midten af 80'erne påpeget, at kommunens anvendelse af blandt andet det bestående byvåben var præget af tilfældigheder og mangel på visuel konsekvens. Den fremførte kritik var uden tvivl berettiget, og selvom den blev formuleret mildt, efter Ellegaards egen opfattelse, gav den ikke umiddelbart anledning til nogen synlig forbedring.

Der kan sikkert gives mange forklaringer herpå. Det byzantinske bureaukrati lader sig ikke ryste, blot fordi en lille detalje støder en stor ånd. Men den manglende helhed kan også tolkes positivt som mangfoldighed, ja, ligefrem som den totalitære tankegangs modsætning. I en stor demokratisk servicevirksomhed som Københavns Kommune med et utal af meget forskellige delvirksomheder er et valg mellem orden og frihed måske fundamentalt forkert formuleret, når man fokuserer på det grafiske udtryk. Forbedrer det i borgernes øjne kvaliteten af den ydede service, at et brev fra den lokale børnehave eller skole til barnets hjem til forveksling ligner den skrivelse, overborgmesteren netop har sendt til Finansministeren? Er et ubetinget krav om ensartethed, påtvunget mange hundrede helt forskellige arbejdspladser, ikke snarere et udtryk for en overfladisk analyse af det grafiske virkemiddels optimale anvendelse i en nutidig sammenhæng, hvor såvel afsender som modtager har forventninger om, at kommunens kommunikation ikke adskiller sig markant fra tidens dominerende udtryksformer, som jo netop er præget af frygten for at blive overset?

Orden eller frihed? Ensartethed eller mangfoldighed? Ja og/eller nej, både-og vil jeg mene. Den moderne, veldrevne kommunale servicevirksomhed må baseres på orden og sammenhæng i økonomi og planlægning. Der skal tilstræbes ensartethed i den konkrete sagsbehandling og mangfoldighed i den måde, de mange forskellige opgaver løses på. Virksomhedens funktionsduelighed er imidlertid betinget af de enkelte medarbejders engagement og kreativitet, som kun kan udnyttes optimalt, når de ovennævnte mål og retningslinier er afklarede og generelt forstået som en nødvendighed snarere end som en frihedsberøvelse.

DAN CHRISTENSEN
by- og bogplanlægger. Har siden 1969 spillet en central rolle i hovedstadens plan-

lægning og den multidisciplinære rapportering herom. Samarbejdede med EEF fra 1974 til 1997.

Siden 1990 kontorchef i Københavns Kommune med strategi, organisation og design som sagsområde.

Vi står altså i en situation, hvor der måske snarere skal bindes en sløjfe end hugges en knude. Vi befinder os i et akustisk følsomt (offentligt) rum, hvori vi skal frembringe (vel)klang skabt af et meget stort orkester med udgangspunkt i et delvist kollektivt frembragt partitur. Kun en meget ung, fysisk stærk og overordentlig dristig person kan vel tænkes spontant at ville attackere denne opgave uden tøven.

Da jeg i 1994 henvendte mig til den da endnu kun 69-årige, delvist selvpensionerede grafiker og spurgte, om han ville påtage sig det kunstneriske ansvar for udarbejdelsen af et nyt designprogram for Københavns Kommune, svarede Erik Ellegaard Frederiksen uden at blinke: »Det vil jeg betragte som en æressag!«

Dette svar bevægede mig. Hvor mange forbinder i vore dage deres arbejde med ære? Ja, selve ordet »æressag« tilhører vel en svunden tid. Men netop det store ord passede så fint til min egen opfattelse af den stillede opgave. Naturligvis er det ærefuldt at blive vist en sådan tillid, især når opgaveløseren selv anser opgaven for overmåde betydningsfuld for samfundet. For Ellegaard var den grafiske kvalitet så vigtig, ikke blot fordi enhver tid trues af hæslighed, og kun det skønne giver os livsmod, men også fordi det skrevne, tegnede og trykte budskab i sig selv er kulturbærende. Grafisk produktion er brugskunst og besidder et demokratisk potentiale, som kun alt for sjældent udnyttes fuldt ud.

Nu skulle da brugskunstneren mødes med den udfordring, han havde ønsket sig, og vise, hvordan brugsværdi og kunstnerisk værdi kan forenes i hverdagen i en storby, som præges af utallige modstridende interesser.

Det 16-punds Ole Rømer-lod, med Københavns byvåben i relief, som Ellegaard brugte som udgangspunkt for sin første nytægning i 1991. Danmarks Tekniske Museum.

Den indledende øvelse havde imidlertid fundet sted allerede i 1991, altså nogle år før æressagen var blevet aktuel. Kommunen skulle primo 1992 fremlægge et forslag til en ny kommuneplan. Ellegaard blev i den anledning bedt om at tegne et omslag og et titelblad med en nytegnning af det kendte byvåben. Som forlæg gav jeg Ellegaard et avisfoto af et 16-punds lod, beregnet af Ole Rømer, med Københavns byvåben i relief. Den originale vægt har, siden Christian den Femte satte Danske Lov i kraft i 1683, befundet sig på Københavns gamle rådhus, men hører nu hjemme på Danmarks Tekniske Museum i Helsingør. Avisens artikel handlede om en udstilling, som det nyåbnede Toldmuseum netop havde vist under titlen »En balanceakt«. Alt andet lige et lovende password.

Ellegaard accepterede forlægget og leverede sin rentegning, som efterfølgende anvendtes til kommuneplanen. Så er den historie ikke længere. Der var ikke på rådhuset noget ønske om at arbejde videre med det grafiske projekt med henblik på en mere omfattende, for ikke at sige fundamental, fornyelse af byvåbnets udformning og anvendelse. Det var ellers denne skjulte dagsorden, der havde motiveret mit valg af Ellegaard som samarbejdspartner, og det var med dette perspektiv for øje, han havde engageret sig i den foreliggende, beskedne opgave.

Kommuneplanen blev i 1993 suppleret med et større bogværk om Københavns planlægning. I den forbindelse arbejdede jeg sammen med stadsingeniøren og stadsarkitekten, som begge var optaget af byens forskønnelse, og som allerede havde opnået bemærkelsesværdige resultater i bestræbelserne på at forbedre byens rum. Stadsingeniørens direktorat havde tidligere gennemført et designprogram for dette store og meget synlige direktorat. Designprogrammet omfattede blandt andet et forenklet byvåben, som stadsingeniøren dog havde arvet fra min foregænger i embedet. Stadsarkitekten er byrådets æstetiske rådgiver. Stadsarkitektens direktorat havde også sit eget byvåben, der som forlæg havde det ældste kendte segl for staden [1275]. Begge de to nævnte direktorater hørte under Magistratens 4. Afdeling, der ligeledes havde sit eget byvåben.

Efter kommunevalget i slutningen af 1993 fik Magistratens 4. Afdeling ny borgmester, der efter forudgående drøftelse med sine to direktører, stadsingeniøren og stadsarkitekten, tilkendegav interesse for at igangsætte udarbejdelsen af et nyt designprogram. Overborgmesteren, som i Københavns Kommune også var ansvarlig for kommunens samlede budget, arbejdede i disse år meget målrettet

Københavns byvåben forelå i 1993 i mange forskellige udgaver, her vises fra venstre: Stadsingeniørens, stadsarkitektens og Magistratens 4. Afdelings.

med en modernisering af den samlede kommunale virksomhed. Kommunens økonomi tyngedes af store sociale ydelser og et svagt skattegrundlag. De årligt tilbagevendende budgetforhandlinger med staten var ydmygende og en markant styrkelse af kommunens interne økonomistyring stadig mere påkrævet. Overborgmesteren fandt i denne situation, at et samlet designprogram kunne forenkle administrationen og generere besparelser, samt at en markant ny grafisk profil kunne styrke kommunens image i en vanskelig tid. Nu skulle vi samles om fanen, den skulle holdes højt, og den skulle signalere kvalitet og selvværd.

Overborgmesteren og borgmesteren for Magistratens 4. Afdeling besluttede følgelig at iværksætte udarbejdelsen af et nyt designprogram, i første omgang kun for disse to magistratsafdelinger. Den samlede Magistrat blev orienteret herom, men valgte at afvente forløbet af pilotprojektet, inden man besluttede sig for at lade det omfatte hele kommunen, dvs. de øvrige fem magistratsafdelinger og selve Borgerrepræsentationen.

Der nedsattes en embedsmandsgruppe med overborgmesterens sekretariatschef som formand. De øvrige medlemmer var stadsingeniøren, stadsarkitekten og mig selv samt skiftende embedsmænd. Det besluttedes i marts 1994 at anmode Erik Ellegaard Frederiksen om at være den kunstnerisk ansvarlige. Som ovenfor beskrevet var han imødekommende, og allerede i april 1994 blev opgaven præciseret med henblik på det nye designprograms introduktion pr. 1. januar 1995. Der ønskedes tre udgaver af byvåbnet: En rentegning af det historiske, barokke byvåben til brug ved festlige lejligheder. En nyttegning af byvåbnet til hverdagsbrug, brevblanketter, visitkort etc. En nyttegning af et meget forenklet byvåben til anvendelse i annoncer, ved skiltning, på kørende materiel, skovle m.v.

Embedsmandsgruppen indsamlede til brug for grafikerens overvejelser eksempler på de berørte direktoraters eksisterende tryksager, som viste sig at være endnu mere inhomogene end antaget. Elle-

gaard gik i gang med stor iver, rapporterede jævnligt til embedsmandsgruppen og drøftede løbende sine skitser med mig.

Han investerede megen energi i »rensningen« af det gamle våben, som heraldisk interesserede ham vældigt, en interesse jeg ikke delte, idet hverdagens klædning forekom mig vigtigere end festdragten. Men jeg måtte vente tålmodigt, til rensningsprocessen var tilendebragt, og den gamle mester havde fornøjet sig med at håndkolorere adskillige varianter. Den endeligt valgte udgave opbevares nu i et gammelt pengeskab i rådhusets parterre.

For mig blev det først interessant, da vi nåede til anden del af tegneopgaven. Ellegaard vendte ikke tilbage til Ole Rømer-loddet, men tog udgangspunkt i det generelle magistratsmærke. Tårnene bliver nu stærkt forenklet, men dørvogteren er endnu ikke fjernet. Der er vinduer i tårnene. Stjernerne og månen sidder stadig højt på himlen. Den ovale indramning er ligeledes bevaret.

Tegningen af byvåbnet forløb parallelt med skitseringen af en brevblanket, hvis opsætning blev fastholdt under hele det efterfølgende procesforløb. Øverst på brevarket skrives Københavns Kommune i 14 punkt halvfed som hovedafsender, suppleret af en sekundær administrativ præcisering i 14 punkt ordinær, mens de tertiære oplysninger placeres i brevarkets fod i 9 punkt ordinær, alt i Gill Sans. Denne opsætning blev straks tiltrådt af embedsmandsgruppen, fordi den meget entydigt får placeret de nødvendige oplysninger i et præcist forhold til hinanden og til brevtæksten.

Ellegaard var ikke selv tilfreds med sit nytegnede byvåben. Vi havde endnu det store spring til gode. Det kom så i løbet af sommeren 94, således at vi i august måned kunne fremstille det første prøvetryk af en standardbrevblanket. Nu er byvåbnet som forvandlet. Tårnene står tungt og udtrykker det urokkelige, byens tradition. Bølgerne har fået kraft og repræsenterer det dynamiske, byens nutid og fremtid. Ellegaard refererer til det mærke, Aldus anvendte med delfinen og ankeret som sindbilleder på bevægelse og ro. De historiske aner er jo vigtige inden for den højere grafiske skoling. Også for os nutidige zappere er det korte blink på lystavlen fascinerende, selvom det jo ikke i sig selv er noget salgsargument i 1990'erne.

Ellegaard ønskede byvåbnet anvendt på brevblanketten i en overraskende stor størrelse (35 mm). Mærket opleves da ved første øjekast som ganske voldsomt, for dominerende vil mange synes. Men Ellegaard var ikke i tvivl. Hverken i denne første arbejdsfase eller senere i diskussionen med større kredse af brugere lod han sig

21⁷⁴ pm

Københavns Kommune Plan og Ejendomsdirektoratet

↑
14 halvfed

Direktøren

14 ordinar

Gill

Pantone:

ROD 485

BLÅ 300

9/12 ordinar

Rådhuset

1599 København V

Telefon

33 66 33 66

Telefax

33 32 01 70

2 q1 viens afstand

Medio 1994: Forslag til trykning af brevblan-
ket. Øverst på brevarket skrives Københavns
Kommune i 14 punkt halvfed som hoved-
afsender, suppleret af en sekundær admini-

strativ præcisering i 14 punkt ordinar, mens
de tertiære oplysninger placeres i brevarkets
fod i 9 punkt ordinar, alt i Gill Sans.
Størrelse: 60 % af original skitse.

Xsyopm jsd nrmm epetyjeox
Eoddrxertlomh 44z Forxrm
ipdynid 45y4
5060 VE Szdyrtfse
Kpffsmf

Dato: 10. august 1994 J.nr: OB 07 Ref: BR

Frst tyt Sitomd

Yjr rzpoi vpmgrtrmvr siistrmxu fofu mpy syytsvy sd zsmu
istyovoisyd sd rcfirvyr jperbrt og upi lzslr kidr pmr mr e
ozitpysmy vpmysvy pm s vpmgrtmmr ipit istyovoisyopm jsd
sm Trdsx Rdysyr zsu erxx frbrxpi omyp divj sm ozitpysmy
mrwue vpmysmvt. Djtpyxu oy drrzd yp zrf jsy yjr dpmrr er
jsmf Tpyyfrs zftiromh lkqxfgrt boxrm xlrmtx brptrmg dft
rt rtx kqxo mrxtmibf zximr dlurr bsxrm flkrt r xobr 4
rxlkr. Rjbr ssgfgxo xokftrmt dt qbxlr xlvb o xlrtx emrto
blrzrw eoxx eotmy yp upit gptzxxr omfbroy yp bvpzrmtjshm
py l vopr omhg yhr jsmf Tpyyfrs zftiromh lkqxfgrt i lzslr
kidr pmr mr egh ozitpysmy vpmysvy pm s vpmgrtmmr ipit
istyovoisyopm jsd nrmm epetyjeoxrt oy drrzd yp zrf jsy
drzomst pm gomd yitrmd.

Xsyopm jsd nrmm epetyjeoxrt oy drrzd yp zrf jsy drzomst
pm gomdyitrmd smf Trdsx Rdysyr zsu erxx frbrxpi omyp divj
sm ozitpysmy mre vpmysmvt. Djtpyxu oy drrzd yp zrf jsy
yjdgrh dpmrr er jsmf Tpyyfrs zftiromh lkqxfgrt boxrm
xlrmtx brp trmg dft rt rtx kqxo mrxtmibf zximr dlurr
bsxrm flkrt ryxo br 4 rxlkr. Rjbr ssgfgxo xokftrmt dt
qbxlr xlvb o xlrtxhed tjshm py l vopr og yhr pookr dizrt
bsvoy. Pit gptzxxr omi fbler xlvb o xlrtx emrto blzrrr hr
pookr dizrt bsvoyopm o frt ombnty o rmvxoer ds sirpoy
xkrmtxlk koxo ixsmmohm fitar yzrm djpr. Klk d yp zrf jsy
yjr dpmrr er jsmf Tpyyfrs zf tiromh lkqxfgrt.

Tpyyfrs zftiromh.

Bente Rantsén

Rådhuset Telefon Telefax
1599 København V 33 66 22 05 33 15 97 28

Ultimo 1994: Den endelige udformning af
byvåben og brevblanket samt paradigme for
opsætning af et brev skrevet med Courier.
Dette paradigme udgør, sammen med

farvecromaliner af forskellige udgaver af
brevblanketten, grundlaget for den efter-
følgende principgodkendelse.
Størrelse: 60 % af original brevblanket.

rokke. Sådant skulle det være, og efterhånden som vi har vænnet os til de nye proportioner, må vi give ham ret. Sammenlignet med breve udformet efter tidligere gældende retningslinier fremstår det nye design som kraftfuldt, ja, næsten festligt, mens det gamle virker tyndt og vissent som et sidste levn fra en lang stagnationsperiode.

Som brødskrift anbefalede Ellegaard Courier, hvilket blev kritiseret senere, fordi det så tydeligt var en »skrivemaskineskrift«. »Ja, netop!« svarede Ellegaard, det er jo pointen, at man modtager et brev, som er skrevet specielt til modtageren i en bestemt anledning. Denne opfattelse kunne imidlertid ikke overbevise designprogrammets brugere. Folkets stemme rystede af frygt ved tanken om, at omverdenen kunne få den mistanke, at kommunens ansatte stadig sad og hamrede på gamle udslidte IBM-skrivemaskiner. Kort tid efter designprogrammets introduktion i januar 1995 blev det derfor besluttet, at al brødtekst i breve skrives med Times New Roman, som alle har, og som de fleste synes om, »fordi det så ligner en rigtig bog«. Konfronteret med denne virkelighed havde vor suveræne bogtilrettelægger det rigtigt skidt. Det er jo ikke et kvalitetskriterium, at et brev skal ligne en bog, men dog opmuntrende, at den ukyndige anser bogens udtryk for et ideal.

Helt i forlængelse af denne rygmarvsrefleks blev ønsket om løs bagkant massivt afvist. Kun borgmesteren for Magistratens 4. Afdeling fastholdt, at hendes breve skulle bølge både i byvåben og i brødtekst. Alle andre afdelinger, direktorater, kontorer og enkeltpersoner fandt den løse bagkant »sjusket«. Her oplevede vi på græsrodsniveau et entydigt ønske om »orden« og en afvisning af et mere utvunget, og i grafisk henseende mere tilfredsstillende, skriftbillede. Orden som synonym for kvalitet og måske dybest set som behov for trykthed.

Bortset fra disse kontroverser om selve brevskrivningens regelsæt var der tilslutning til Ellegaards design. Det blev introduceret den 6. januar 1995 og blev umiddelbart efter udbredt i hele byen sammen med de nye buslæskærme. I løbet af kort tid blev designet adopteret af yderligere en række magistratsafdelinger og af Borgerrepræsentationen. Den oprindelige embedsmandsgruppe blev erstattet af en bredt sammensat »Designgruppe« med repræsentanter for alle kommunens magistratsafdelinger og for Borgerrepræsentationen. Ansvar for designprogrammets supplerung og implementering af ny teknologi varetages nu af chefen for information og kommunikation i Overborgmesterens Afdeling.

Mens designprogrammet støt voksede i omfang, foretog Ellegaard en afsluttende finpudsning af byvåbnet med større stjerner og en opdeling af porttårnet svarende til sidetårnene.

Mens projektet støt voksede i omfang foretog Ellegaard en finpudsning af byvåbnet med større stjerner og en opdeling af porttårnet svarende til sidetårnene. Hermed var værket fuldbragt. I en sådan grad at der aldrig blev brug for en tegning af det tredje mærke, det meget forenkledte. Det generede Ellegaard lidt, at han ikke fuldt ud havde opfyldt den kontraktlige aftale fra april 1994, men han havde altså med to tegninger besvaret den opgave, vi oprindeligt forestillede os ville indebære tre tegninger. Et eksempel på at »less is more«.

Ellegaard deltog i alle Designgruppens møder og nød denne direkte kontakt til designprogrammets brugere. Den udarbejdede design-manual blev af alle accepteret som et fælles grundlag for en fortsat produktudvikling. Ellegaard var i næsten alle spørgsmål forbløffende imødekommende. Undertiden syntes jeg, at han var »for flink«. Men han vidste, hvad han gjorde, når han navigerede mellem orden og frihed. Han forstod, at så stort et projekt kun kan realiseres, når mange arbejder sammen og oplever en fælles vilje til at flytte bjerge. Bjerge af fordomme, af vanetænkning og af papir.

Ellegaard rådgav mellem de store plenummøder i Designgruppen en lang række aktører, som i deres lokale direktorat var engageret i designprogrammets implementering eller i beslægtede opgaver. Denne rådgivning fandt som regel sted på tegnestuen i Fiolstræde og var meget værdsat af alle implicerede. Et samspil på tværs af traditionelle barrierer og et bevis på mesterens musikalitet.

Den 17. februar 1997 spiste jeg frokost med Erik Ellegaard Frederiksen for sidste gang. Han havde et par dage forinden fortalt mig om sin forestående operation. Selvom vi begge forlystede os med dagens veltilberedte lunch, som så mange gange før, var der dog i samtalen en stille undertone af afsked, der ikke ganske harmonerede med vores drøftelse af indførelsen af moderne printer-teknologi på brevblanketterne, bemaling af stadsingeniørens biler etc. Ellegaard var veloplagt, afklaret i forhold til sit liv og sit livsværk. Taknemmelig over de rige muligheder han havde fået for at udfolde sit talent og ydmyg i sin beskrivelse af egen formåen.

Ved hans bisættelse den 28. juni 1997 blev der efter hans særlige ønske talt om altings forgængelighed. Slutningen af St. St. Blichers *En landsbydegns dagbog* blev læst. Vi hørte om vinden, der suser hen over det visne græs. Vi konfronteredes med vor timelighed. Sådan havde Erik Ellegaard Frederiksen længe set sit eget liv, ikke dystert, men uafvendeligt. Sådan havde han levet det, stædigt kæmpende hver dag for at skabe den skønhed, som rækker ud over tiden, vel vidende at alt menneskeskabt dog er forgængeligt. Københavns Kommunes nye byvåben blev slutstenen på hans kunstneriske virke. Et smukkere minde kan ingen ønske sig.